

‘Lammins Vliet que on appelle Lescluze’: de toponymie van een gestichte stad*

Op 23 november 1290 verkondigden de schepenen en gemeente *de le ville de Lammins Vliete* dat graaf Gwijde van Dampierre hen stadsrechten had verleend en dat zij Brugge als juridisch hoofd erkenden (Gilliodts-Van Severen 1874: 260). Een gelijktijdige Brugse kopie van deze oorkonde is voorzien van de toelichting ‘*van dat de stede van Brucghe hoft es der Slus*’ (Gilliodts-Van Severen 1871: 26-27). Sluis en Lamminsvliet blijken dus twee verschillende namen die gelijktijdig in de bronnen opduiken om eenzelfde plaats aan te duiden. Historici hebben dit merkwaardige fenomeen op verschillende manieren proberen verklaren, doorgaans evenwel zonder gegronde argumenten. Rudolph Häpke (1904/05: 79-80) ging ervan uit dat Lamminsvliet een lokale naam was, terwijl lieden van buiten de stad haar aanduidden als Sluis. Volgens Elizabeth Gottschalk (1955: 53-54) was Lamminsvliet een officiële benaming voor een plaats die in de volksmond Sluis heette. Léopold Warnkönig (1837: II.2, 36) was dan weer van mening dat het toch om twee verschillende nederzettingen ging.

In deze bijdrage reik ik een nieuwe verklaring aan voor het gelijktijdig voorkomen van beide namen. Daarbij steun ik op mijn recente bevindingen over het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkeling van de Zwinstad: Sluis werd namelijk in de jaren 1280 doelbewust gesticht als havenstad (Leloup 2018). Meer algemeen staat de vraag centraal naar de naamgeving in de

* Mijn dank gaat uit naar Mathijs Speecke (Universiteit Gent) voor zijn suggesties bij eerdere versies van deze tekst en naar de deelnemers aan de workshop *Toponymie en sociale topografie van de pre-industriële steden in Vlaanderen en Brabant* (Gent, 23 november 2017).

nieuwe stad. In 1953 stelde Piet Meertens: ‘middeleeuwse straatnamen werden niet gegeven, maar ontstonden als vanzelf’ want ‘in de Middeleeuwen legde men geen straten aan naar een vooraf opgesteld plan; die straten ontstonden min of meer toevallig’ (Meertens 1953: 6-7). Ondertussen heeft onderzoek duidelijk gemaakt dat in de middeleeuwen wel degelijk honderden nieuwe steden met een regelmatig stratenplan werden uitgelegd op een doordachte, geplande wijze (Boerefijn 2018). Waar de ruimtelijke vorm van de gestichte steden doorgaans veel aandacht krijgt van historici en geografen, is dat veel minder het geval voor de toponiemen in die steden. Nochtans moeten tijdgenoten zich – mogelijk al voor de ruimtelijke realisatie van de stichting – bediend hebben van een cartografisch lexicon om het nieuwe stadslandschap aan te duiden.⁽¹⁾ Via de casus Sluis wil ik in deze bijdrage dan ook de aandacht vestigen op de toponymie van een gestichte stad.

Wat betreft de oudste vermelding van Sluis heeft in het historisch onderzoek lange tijd onduidelijkheid geheerst. De naam komt immers wel vaker voor als soort- of plaatsnaam. In een oorkonde van het jaar 831 verleende Lodewijk de Vrome de kerk van Straatsburg tolvrijheid in heel zijn rijk, behalve in Quentovic, Dorestad en *Clusas*. Dat leidde Henri Pirenne (1900: 31) ertoe in zijn *Histoire de Belgique* te poneren dat de inwoners van de Nederlanden al in de Karolingische periode handel dreven via de haven van Sluis. Zijn leerling Gaston-Gérard Dept (1926) toonde later echter aan dat het Karolingische *Clusas* niet met de Zwinhaven vereenzelvigd mag worden, maar verwees naar een bergpas in de Alpen. Hendrik Janssen (1850: 228) voerde de oudste vermelding van Sluis dan weer terug tot 1237, wanneer gravin Johanna van Constantinopel aan de steden van Vlaanderen, waaronder *Lesclusa*, vroeg zich bij de Franse koning borg te stellen voor haar man. Waarschijnlijk gaat het hier evenwel over het stadje *Lécluse* ten zuiden van Douai.

⁽¹⁾ De term ‘cartografisch lexicon’, ontleend aan Smal 1999, omvat het geheel aan toponiemen die de leden van eenzelfde taalgemeenschap aan hun landschap koppelden. Zie ook Vannieuwenhuyze 2009.

Léopold Warnkönig (1837: II.2, 47) nam in zijn *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte* de tekst van een oorkonde uit 1251 over waarin naar zijn zeggen gravin Margareta de Gentenaren toestemming gaf een kanaal te graven van Sluis naar hun stad (*a Sclusa citra Slepeldam usque Gandavum*). Er is echter geen reden om aan te nemen dat het hier over de plaats Sluis gaat; logischer is immers de sluis – als soortnaam – bij Slepeldamme.

Ik volg dan ook de opvatting van Gottschalk (1955: 53) dat de oudste betrouwbare vermelding van Sluis dateert uit 1290. In een scheidsrechterlijke uitspraak omtrent de tiendheffing in de regio, gedateerd op 18 september van dat jaar, is immers sprake van een polder *inter Slepeldam et Sluse*.⁽²⁾ De oudste vermelding van het toponiem Lamminsvliet is afkomstig uit een oorkonde van de schepenen van het Brugse Vrije van 13 februari 1288, welke stelt dat de inwoners van de watering van Aardenburg bewester Ede afwateren bij de *stede Lammins vliete* (Gysseling & Pijnenburg 1977: 1257-1259). Vervolgens komen beide toponiemen gelijktijdig voor in de bronnen, maar tijdens de eerste decennia van de veertiende eeuw raakte de naam Lamminsvliet in onbruik en kreeg Sluis de bovenhand (De Flou 1929: IX, 56-57).

De nederzettingsnaam Sluis gaat terug op een getoponymiseerde soortnaam; hij verwijst naar een sluis waarbij de bewoningskern groeide. Dergelijke verwijzingen naar waterstaatkundige infrastructuur in toponiemen komen wel vaker voor in de Nederlandse kustregio's (in Vlaanderen bijvoorbeeld Damme, Diksmuide...; zie ook Rentenaar 1998). De gelede naam Lamminsvliet is samengesteld uit de persoonsnaam *Lammin* (< Lambrecht) + genetief-s + de soortnaam *vliet* en betekent dus zoveel als 'de vliet van Lambrecht'. Als nederzettingsnaam is Lamminsvliet semantisch secundair, want een vliet is een waterloop. Volgens Johan Hendrik Van Dale (1875: 56) verwijst de naam naar het afwateringskanaal van de watering van

⁽²⁾ Gent, Rijksarchief te Gent (RAG), fonds Bisdom en Sint-Baafs (SB), nr. 531.

Aardenburg bewester Ede, dat via een sluis onder de Vismarkt – waaraan de nederzetting ook de naam Sluis zou ontlene – uitmondde in het Zwin. Twee argumenten spreken dit tegen: ten eerste duiden de bronnen het afwateringskanaal uitsluitend aan met de term *watery(h)anc*.⁽³⁾ Enkel naar de Sluisse binnenhaven tussen de Vismarkt en het Zwin werd wel eens verwezen met de naam Vliet. Ten tweede verwijst de term ‘vliet’ (van het Germaanse *fleuta*: een natuurlijke waterloop in het zeekele gebied) doorgaans naar *natuurlijke* waterlopen, vaak kleinere geulen in een getijdenlandschap, niet naar een gegraven kanaal (Schönfeld 1955: 145-150; Tys 2013: 206; Kempeneers e.a. 2018: 415. Vgl. de attestaties van *vliet*-namen in Gyseling 1960: 145-146). In de historisch-geografische context van de Zwinregio is het plausibel dat ook de Lamminsvliet een getijdengeul was. Aan wie de persoonsnaam ‘Lambrecht’ herinnert, valt moeilijk uit te maken. Van Dale (1871: 1-2 en 1875: 56) nam aan dat het om Lambrecht Nappin van Rodanburg († 1128) ging, maar er is geen enkele grond om hem daarin te volgen. Waar kunnen we deze Lamminsvliet situeren? En aan welke sluis refereert de naam Sluis precies?

Beide toponiemen verwijzen naar landschappelijke elementen: een sluis en een getijdengeul. De zakelijke verklaring van de namen vereist dus enig inzicht in het prestedelijke landschap. Ook hiervoor bieden toponiemen waardevolle aanknopingspunten. Een belangwekkende bron voor de microtoponymie in het jonge Sluis vormt een register met grondcijzen in de stad die toekwamen aan Maria van Artesië, weduwe van graaf Jan van Namen.⁽⁴⁾ Het register is niet gedateerd, maar de redactie vond waarschijnlijk plaats kort na de dood van Jan in januari 1330, in het kader van een omstreden verdeling van diens erfenis (Leloup 2013: 28-31). Opmerkelijk is dat het register deels in het Middelnederlands, deels in het Middelfrans is opgesteld,

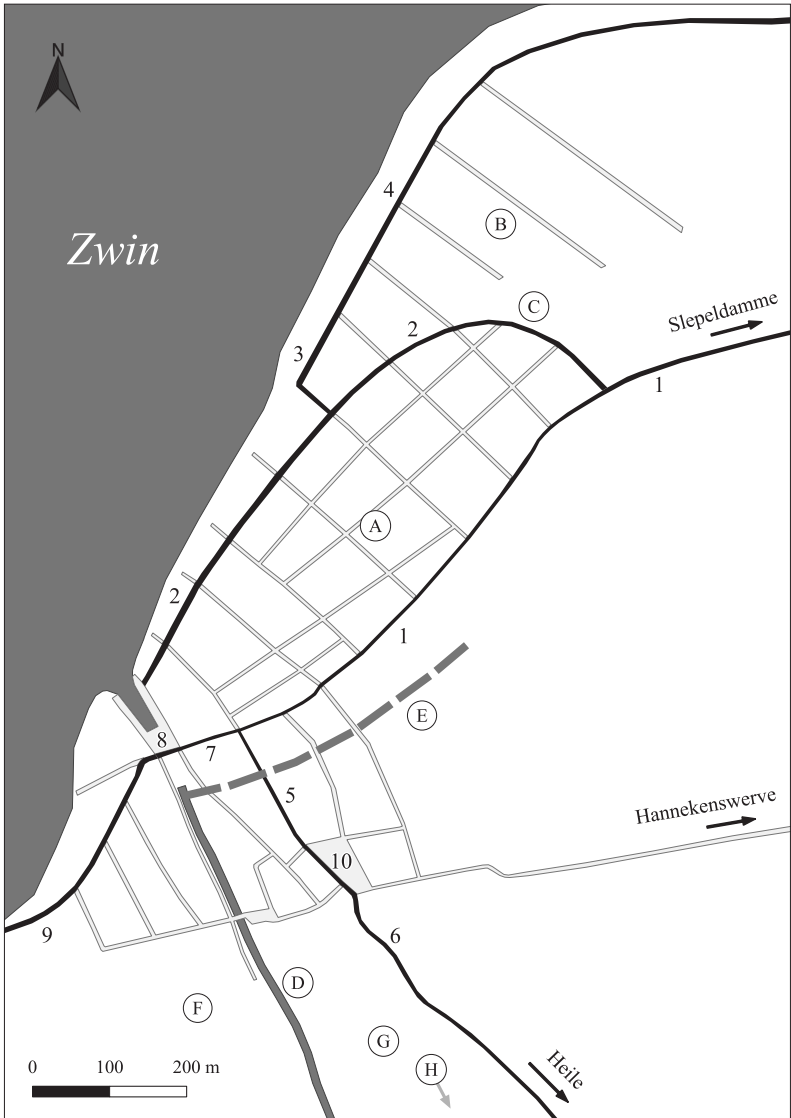
(3) Bijvoorbeeld RAG, SB, nr. 665: *ten west ende van der kerken over den waterghanc* (17 april 1324); nr. 693: *in de vleeschauwers strate westward over den waterghanc* (22 januari 1330).

(4) Rijsel, Archives Départementales du Nord (ADN), Série B: Chambre des Comptes (CC), nr. 3900.

zonder voor de hand liggende verklaring. Er lijkt alleszins geen verband te zijn met een geografische opdeling van de cijns-goederen. Vormt het register het resultaat van een samenwerking tussen een (lokale) Nederlandstalige en een Franstalige rentmeester uit de administratie van Maria? Of baseerde de scribe zich op een ouder, anderstalig cijnsregister? In het register zijn de cijnsplichtigen per straat(zijde) geregistreerd. Het document bevat dan ook tientallen microtoponiemen uit het vroege veertiende-eeuwse Sluis, veelal straat- en veldnamen, die elementen aanreiken om de ontginning van het landschap en het ontstaan van de nederzetting te begrijpen.

De cijnsrechten die Jan van Namen te Sluis genoot, gaan terug tot het jaar 1282. In dat jaar beleende zijn vader, de Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre, hem met de jurisdictie over een aantal schorren, waaronder alle buitendijkse gronden tussen Damme en Biervliet (Gilliodts-Van Severen 1891: 351-352).⁽⁵⁾ Jan zal snel na de schenking deze gronden hebben laten inpolderen en een aantal toponiemen in het stedelijke landschap, vermeld in het cijnsregister, herinneren aan deze ontginningsfase (zie kaart 1). In 1282 vormde de *Ouden Dijk* de grens van de bedijkte gebieden. Jan van Namen kon blijkens het register immers enkel rechten doen gelden op de percelen aan de noordzijde van deze dijk. Ten noordwesten van de Oude Dijk situeren zich de *Ouden Polre* en de *Niewen Polre*. Die laatste werd van het Zwin gescheiden door de *Niewen Dijk* en de *Niewen Caye*. De *Hoghe Strate* vormde de grens tussen de Oude en de Nieuwe Polder. Hoewel dit toponiem in middeleeuwse steden soms ook verwijst naar een belangrijke verkeersas (Rutte & Vannieuwenhuyze 2015: 391-393), lijkt het appellatief hooghier toch te duiden op een hogere ligging van de straat in het landschap. De straat gaat dan ook terug op een dijk, welke de

(5) Gwijde van Dampierre kon over deze onbedijkte gronden beschikken op basis van zijn wildernisregaal. Jan van Namen (1267-1330) was de oudste zoon uit Gwijdes tweede huwelijk met Isabella van Luxemburg en diens opvolger in het graafschap Namen.

Kaart 1
 Toponiemen verwijzend naar het prestedelijke landschap
 en zijn ontginning

Legende bij kaart 1

De cijfers refereren aan straten of pleinen, de letters aan andere micro-toponiemen. De gecursiveerde namen zijn afkomstig uit het cijnsregister van Maria van Artesië (ca. 1330). Dijken zijn aangegeven in het zwart. © Ward Leloup.

A. <i>Ouden Polre</i>	1. <i>Ouden Dijk</i>
B. <i>Niewen Polre</i>	2. <i>Hoghe Strate</i>
C. <i>Pladerasch</i>	3. <i>Niewen Caye</i>
D. <i>Waterganc</i>	4. <i>Niewen Dijk</i>
E. Houden waterscepe (indicatief)	5. Kapellestraat
F. <i>Den upscoten lande</i>	6. Zuidkeurestraat
G. <i>Neckerspoele</i>	7. Meerminnestraat
H. <i>Berneem</i>	<i>Willem f. Meusstraat</i> (onzeker)
	8. Vismarkt
	9. Bruggestraat (<i>Rue de Bruges</i>)
	10. Korenmarkt

Oude Polder scheidde van het Zwin vóór de aanleg van de Nieuwe Polder.⁽⁶⁾ Ten noorden van deze Hoogstraat duidde het cijnsregister enkele percelen overigens aan als *in den Pladerasch*, een eerder zeldzaam toponiem. Elders duidt het toponiem 'raas' op moerasgebied of zandbanken (Gysseling 1960: 825 ['Rasca']; de Flou 1931: XII; 293 ['Rassen']). *Plade-* kan zijn afgeleid van het Middelnederlandse bijvoeglijk naamwoord *pledēn* (bezonen, drabbig, troebel) of het werkwoord *pladeren* (plonsen, het razen van water). Het toponiem *Pladerasch* herinnert dus waarschijnlijk aan de modderige schorren buiten de Hoogstraat.

Waar in het noorden van de stad de Oude Dijk een duidelijke begrenzing vormde van de buitendijkse gronden anno 1282, is de situatie in het zuidelijke stadsdeel langsheen het afwateringskanaal minder duidelijk. De gronden waarover Jan van Namen rechten kon doen gelden, strekten alleszins veel verder landinwaarts. Het register vermeldt hier een aantal veldnamen die refereren aan het prestedelijke landschap zoals *den upscoten lande*, in 1294 al vermeld als *lant van upscote*. Volgens het

⁽⁶⁾ Het cijnsregister beschrijft een aantal percelen in de Hoogstraat ook als *streckende neffens den dike* (ADN, CC, nr. 3990, fol. 29^v).

vroegmiddelnederlands woordenboek gaat dit toponiem terug op de Germaanse woorden *upa-* (hoger gelegen) en *-skauta* (beboste hoek zandgrond uitspringend in moerassig terrein) (Pijnenburg e.a. 2001: III, 3622), maar het kan evengoed zijn afgeleid van het middelnederlandse *upscieten*: opwerpen of opslibben. Verder maakt het register melding van *die Berneem-sche scult*. Dit land van Berneem lag ten zuiden van de *Upscote* in de richting van Aardenburg.⁽⁷⁾ In dit toponiem zijn de Germaanse woorden *birnu-* (op beer gelijkende modder), en *-hamma* (landtong uitspringend in moerassig terrein) herkenbaar (vgl. Gysseling 1960: 114-115). Nog in deze buurt kunnen we de veldnaam *Neckerspoele* situeren, samengesteld uit het middelnederlandse *neckere* (watergeest) en *poel* (stilstaand, veelal troebel water).

Hoe oud deze toponiemen zijn, valt moeilijk vast te stellen, maar ze verwijzen stuk voor stuk naar opgeslibd, modderig terrein. Het feit dat deze gronden voorkomen in het cijnsregister, betekent dat zij deel uitmaakten van de schenking en dus in 1282 buitendijks lagen. Het is mijn hypothese dat zich hier in het zuidelijke deel van de latere stad de restanten van een oudere, verlande getijdengeul bevonden: de Lamminsvliet. Vanaf de Oude Dijk liep een dijk langs de noordzijde van de overstromingsvlakte van de Lamminsvliet in de richting van Heile. Het tracé van deze dijk bleef bewaard in de latere as Kapellestraat-Zuidkeurestraat. Dat verklaart mogelijk waarom de straat tussen het kruispunt Oude Dijk-Kapellestraat en de Vismarkt – hoewel zij een eenheid lijkt te vormen met de Oude Dijk – zeker vanaf de vijftiende eeuw en mogelijk ook al in 1330 een andere naam droeg.⁽⁸⁾ Bovendien situeerde zich tussen Sluis en Heile een zandrug, welke een natuurlijke begrenzing van de overstromingsvlakte van de Lamminsvliet vormde (Gottschalk

(7) Een cijnsregister uit ca. 1387 vermeldt *la terre de Berneem gisants au debout de la terre de Upscote zuid vers Ardenbuorgh* (Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, nr. 45325, fol. 59^v).

(8) ADN, CC, 3990, fol. 11^v: de *Willem f. Meus strate*. De identificatie van deze straat is evenwel onzeker. Volgens Van Dale (1875: 35) heette dit straatje vanaf de tweede helft van de vijftiende eeuw Meerminnestraat.

1955: 58). Snel na 1282 zal Jan de Lamminsvliet hebben laten afdammen door de aanleg van de as Willem f. Meusstraat – Vismarkt – Bruggestraat. Daarbij werd de *waterganc* uitgegraven om de afwatering van het achterliggende gebied te verzekeren.

Op de nieuw bedijkte gronden liet Jan van Namen een nieuwe havenstad aanleggen, waarvan de verlening van stadsrechten (kort) voor 23 november 1290 het sluitstuk vormde. Die nieuwe stad verrees evenwel niet uit het nieuws. Vaak was er op de locatie van een nieuwe, gestichte stad al een oudere nederzettingkern aanwezig, en dat lijkt me ook in Sluis het geval te zijn geweest (Boerefijn 2018: 79). Die kern situeer ik op de oudere cultuurgronden ten noorden van de Lamminsvliet, op de zandrug tussen Sluis en Heile, rondom de Korenmarkt. Vanaf dat plein vertrok ook een uitvalsweg naar het dorp Hannekenswerve waar de bewoners ter kerke gingen voor Sluis een zelfstandige parochie vormde (Leloup 2018: 119-121). Met dit inzicht is het gelijktijdig voorkomen van de twee nederzettingnamen beter te begrijpen. Het toponiem Sluis duidde aanvankelijk enkel op de oude nederzettingkern. De sluis waarnaar de naam verwijst, is niet de sluis onder de Vismarkt tussen *waterganc* en binnenhaven. De *waterganc* en de bijhorende sluis dateren immers pas van na 1282, ten tijde van de bedijking van de overstromingsvlakte van de Lamminsvliet. Voordien gebeurde de afwatering van de bedijkte gebieden langs een gracht die net ten zuiden van de Oude Dijk liep. Een schepenakte uit 1327 spreekt over *den houden waterscep van der Sluus*⁽⁹⁾ en later werd die gracht aangeduid als *Riole* (Van Dale 1871: 28-31). Deze gracht moet via een sluis in de Kapellestraat hebben uitgemond in de Lamminsvliet, en het is volgens mij deze sluis waaraan de nederzetting haar naam te danken heeft.

Toen in de jaren 1280 een nieuwe stad werd gesticht, kreeg deze een nieuwe naam. Daarvoor viel de keuze op ‘Lamminsvliet’, naar de oude getijdengeul. Het waren immers

⁽⁹⁾ RAG, SB, nr. 684.

de schepenen en gemeenschap *de le ville de Lammins Vliete* die stadsrechten verwierven. Het is niet uitzonderlijk dat aan een stadsstichting een nieuwe naam werd gegeven (Boerefijn 2010: 348). Hoewel in sommige gevallen die naam duidelijk verwees naar het nieuwe karakter van de plaats (zoals bij het Vlaamse Nieuwpoort), werd bij de meerderheid van de nieuwe steden eenvoudigweg een reeds bestaand toponiem overgenomen (Higounet 1992: 119; Beresford 1967: 382-385). De keuze voor 'Lamminsvliet' lijkt me toch niet geheel willekeurig. Lamminsvliet werd doelbewust gesticht als een havenstad en de haven zelf vormde dan ook het centrale element in de stedelijke plattegrond (Leloup 2018: 119). Die haven was uitgegraven in de monding van de Lamminsvliet. Misschien wilden de naamgevers door de stad te vernoemen naar de vliet het belang van de haven in de verf zetten? Wat er ook van zij, de nieuwe naam bleek geen ingang te vinden. Bewoners van de regio bleven de stad aanduiden met de ingeburgerde naam van de oudere nederzettingkern Sluis.⁽¹⁰⁾ In een oorkonde uit 1309 is dan ook sprake van *Lammins Vliet que on appelle Lescluze* (Gilliodts-Van Severen 1871: 277-278). In 1320 benoemden de bestuurders van de stad zichzelf nog als *scepenen in Lammins Vliete*, maar vier jaar later duiden ook zij zich in officiële documenten aan als *scepenen in de Sluis*.⁽¹¹⁾ Nadien is de naam Lamminsvliet slechts sporadisch in de bronnen terug te vinden.

Niet enkel de nieuwe stad, maar ook haar constituerende elementen (straten, pleinen...) dienden een naam te krijgen. Wie precies optrad als naamgever, is moeilijk vast te stellen. In het proces van een stadsstichting werden beslissingen op verschillende niveaus gemaakt door tal van betrokken personen: heren en hun vertegenwoordigers, architecten en landmeters, grondontwikkelaars en de nieuwe inwoners van de stad... (Lilley

⁽¹⁰⁾ Ook bij andere stadsstichtingen in Europa kwam het voor dat oudere toponiemen sterker ingeburgerd bleken en nieuwe namen geen ingang vonden (Higounet 1992: 118; Boerefijn 2010: 350).

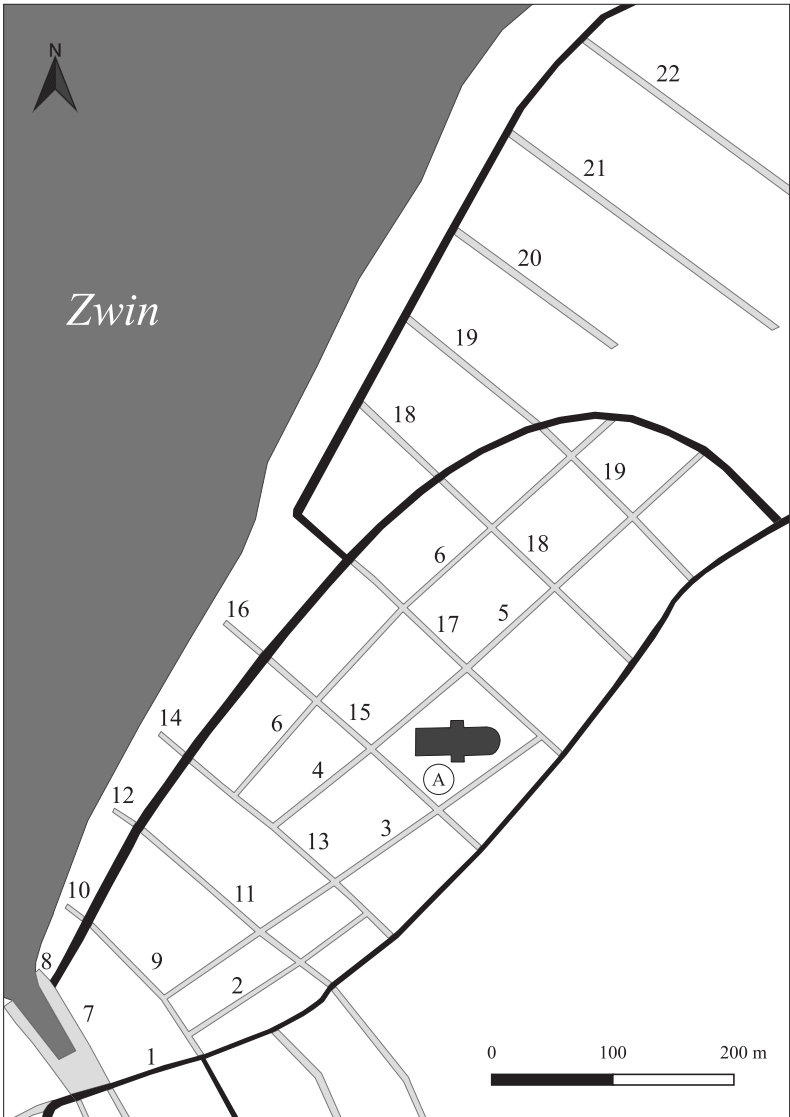
⁽¹¹⁾ RAG, SB, nrs. 636 en 662.

2009: 77-94). De betrokkenheid van Jan van Namen bij de stichting van Lamminsvliet lijkt weinig twijfel. Hij had immers de jurisdictie over de gronden en was de toekomstige heer van de stad. Ook zijn vader Gwijde van Dampierre speelde een rol als leenheer. Hij was het die de stad een privilege en andere rechten schonk. Over de identiteit van andere betrokkenen tasten we evenwel in het duister. Wel zijn er aanwijzingen dat ook de naamgeving van de straten op een doordachte, gecoördineerde manier gebeurde.

In de Oude Polder werd bij de stichting van de stad een regelmatig stratenplan uitgelegd (kaart 2). In dit stadsdeel verbonden acht quasi parallelle, rechte straten (inclusief de kade langs de binnenhaven) de Oude Dijk met de Hoogstraat en het Zwin. Nog drie evenwijdige straten werden aangelegd bij de stadsuitbreiding in de Nieuwe Polder. Min of meer haaks daarop liepen in de Oude Polder nog twee paar rechte straten. De namen van al deze nieuw aangelegde straten vertonen net als de straten zelf een opvallende regelmaat. De noordoost-zuidwest georiënteerde straten zijn stuk voor stuk naar personen vernoemd. Het cijnsregister van 1330 duidt deze straten aan als de *Willem f. Meusstrate*, de *Sire Boudenstrate*, de *rue Willaume de Thoroud*, de *Pieter Krix strate*, de *Spelestrate* en de *Pancoeke strate*. De laatste straat was vermoedelijk vernoemd naar (een familielid van) Hughe Pankoeke, die blijkens een rentebrief van 1324 een hofstede bezat in de Kerkstraat te Sluis.⁽¹²⁾ Pieter Kricke en Willem f. Meus waren cijnzen verschuldigd aan Maria van Artesië voor percelen in de naar hen genoemde straten.⁽¹³⁾ Het is plausibel dat ook de *Spelestrate* naar een persoon was vernoemd, al ben ik deze persoonsnaam nog niet tegengekomen in de Sluisse bronnen. Wie deze personen waren, is niet duidelijk, en evenmin wie optrad als naamgever. Een voorzichtige hypothese is dat de personen wiens naam de straten dragen grondontwikkelaars waren tijdens de vroegste fase van de stadsontwikkeling. Dat zou opmerkelijk zijn, want het is

⁽¹²⁾ RAG, SB, nr. 662.

⁽¹³⁾ ADN, CC, nr. 3990, fols. 11^v en 23^v.

Kaart 2
Straatnamen in de nieuwe stad Lamminsvliet
(Oude en Nieuwe Polder)

Legende bij kaart 2

De straatnamen uit het cijnsregister van Maria van Artesië (ca. 1330) zijn weergegeven tussen vierkante haakjes. Dijken zijn aangegeven in zwart (zie ook kaart 1). © Ward Leloup.

1. Willem f. Meusstraat [<i>Willem f. Meusstrate</i>]	13. Sint-Jacobsstraat [<i>Sente Jacobs strate</i>]
2. Willem van Torhoutstraat [<i>Rue Willaume de Thoroud</i>]	14. Sint-Jacobssteiger [<i>Sinte Jacobs steeghere</i>]
3. Heer Boudewijnstraat [<i>Sire Boudenstrate</i>]	15. Sint-Jansstraat [<i>Sente Jans strate</i>]
4. Pankoekestraat [<i>Pancoeke strate</i>]	16. Sint-Jansdam [<i>Sinte Jans damme</i>]
5. Spelestraat [<i>Spelestrate</i>]	17. Sint-Pietersstraat [<i>Sente Pieters strate</i>]
6. Pieter Crixstraat [<i>Pieter Krix strate</i>]	18. Sint-Annastraat [<i>Sinte Annen strate</i>]
7. Sint-Lievensstraat	19. Sint-Jorisstraat [<i>Sinte Joris strate</i>]
8. Sint-Lievenssteiger	20. Sint-Pauwelsstraat [<i>Sinte Pauwels strate</i>]
9. Onze-Lieve Vrouwestraat [<i>rue Nostre Dame</i>]	21. Sint-Katelijnestraat [<i>Sinte Catelinen strate</i>]
10. Onze-Lieve-Vrouwesteiger [<i>eskelle Nostre Dame</i>]	22. Sint-Laureinsstraat [<i>Sinte Lauwers strate</i>]
11. Sint Nicolaasstraat [<i>Wullestrate</i>]	A. Sint-Janskerk
12. Sint-Nicolaassteiger [<i>Sinte Niclaus steeghere</i>]	

eerder uitzonderlijk dat we bij een stadsstichting deze projectontwikkelaars bij naam kennen.

De straten die de Oude Dijk en de Hoogstraat/Nieuwe Dijk verbonden, duidt het register aan als de *rue Nostre Dame*, de *Wullestrate*, de *Sente Jacobs strate*, de *Sente Jans strate*, de *Sente Pieters strate*, de *Sinte Annen strate*, de *Sinte Joris strate*, de *Sinte Pauwels strate*, de *Sinte Catelinen strate* en de *Sinte Lauwers strate*.⁽¹⁴⁾ Aan de Zwinzijde van de Hoogstraat lagen in het verlengde van de vier eerstgenoemde straten steigers naar het Zwin, respectievelijk de *eskelle Nostre Dame*, de *Sinte Niclaus*

⁽¹⁴⁾ De laatste drie straten liepen in de Nieuwe Polder maar verdwenen bij de aanleg van het kasteel en de Sluisse stadswallen aan het einde van de veertiende eeuw.

steeghere, de *Sinte Jacobs steeghere* en de *Sinte Jans damme*. Het is waarschijnlijk dat naar analogie met de steiger ook de *Wul-lestrate* oorspronkelijk Sint-Nicolaasstraat heette. De straat langs de noordzijde van de binnenhaven wordt niet genoemd in het cijnsregister, maar later heette zij de Meerseniersstraat. In haar verlengde lag evenwel de Sint-Lievenssteiger, dus het is niet ondenkbaar dat ook de straat oorspronkelijk Sint-Lievensstraat heette (Van Dale 1875: 31). Elk van deze elf parallelle straten droeg dus oorspronkelijk de naam van een heilige. Bovendien zijn deze straten niet naar religieuze gebouwen genoemd maar rechtstreeks naar de heiligen, wat uitzonderlijk is. Voorbeelden van dergelijke straatnamen waren Piet Meertens (1953: 17) althans onbekend.

Opnieuw is het moeilijk te achterhalen wie optrad als naamgever en waarom net deze specifieke heiligen werden gekozen. Leidde de speciale band van Jan van Namen met zijn naamheilige Johannes de Doper tot de keuze voor de naam ‘Sint-Jansstraat’? Ook de kerk die de graaf in 1325 stichtte, was gewijd aan deze heilige. Opvallend is verder de keuze voor Sint-Lieven, een typisch Gentse heilige. Mogelijk valt dit te verklaren door de invloed van de Gentse Sint-Baafsabdij in de regio, die het patronaatsrecht over de Sluisse kerken in handen had. De andere straten zijn vernoemd naar universele heiligen met een wijdverspreide populariteit in de late middeleeuwen. Verder onderzoek zou duidelijk moeten maken of er een speciale relatie bestond tussen deze specifieke heiligen en de stichters van de stad. De keuze om de straten naar heiligen te noemen, is op zich betekenisvol. Mogelijk hoopten de naamgevers hierdoor de bescherming van die heiligen over de stad in te roepen en de stad een reeks speciale voorsprekers bij God te bezorgen.⁽¹⁵⁾ Misschien wilden zij zelfs de heiligen als het ware inwoners maken van de nieuwe stad en daarmee een link leggen met

⁽¹⁵⁾ Bij de stichting van Firenzuola (1322) en Giglio Fiorentino (1350) door de stadsstaat Firenze werden een aantal stadspoorten vernoemd naar heiligen met een bijzondere betekenis voor Firenze. Volgens Boerefijn beoogden de stichters hiermee een ‘hemelse bescherming’ te verkrijgen (Boerefijn 2010: 208).

de ideale Hemelse stad? Het hele proces van een stadsstichting was doordrongen van een christelijke symboliek, waarbij de aardse stad een afspiegeling vormde van het Hemelse Jerusalem zoals beschreven in de Bijbel en de ordelijke, door God geschapen kosmos (Lilley 2009; Boerefijn 2010: 305-335). Deze symboliek uitte zich klaarblijkelijk ook in de naamgeving van de stad.

Het gelijktijdig voorkomen van de twee namen Sluis en Lamminsvliet voor het aanduiden van eenzelfde plaats in de decennia rond 1300 valt te verklaren vanuit de specifieke ruimtelijke ontstaanscontext van de havenstad aan het Zwin. Aanvankelijk was er slechts een kleine nederzettingkern die Sluis heette, naar een nabijgelegen uitwateringssluis. Tijdens de jaren 1280 liet Jan van Namen de schorren rond deze nederzettingkern bedijken en stichtte hij er een nieuwe stad. Die nieuwe stad kreeg een nieuwe naam: Lamminsvliet, naar een oudere getijdengeul waarin de haven van de stad werd uitgegraven. De naam werd opgelegd van bovenaf door de stichters van de stad, maar vond geen ingang bij de bewoners van de regio die de plaats bleven aanduiden als Sluis. Het toponiem Lamminsvliet raakte na verloop van tijd dan ook in onbruik.

De doordachte, gestuurde naamgeving van bovenaf had ook betrekking op de nieuw aangelegde straten. De ruimtelijke regelmaat van het stratennet ging gepaard met een opvallende regelmaat in de naamgeving van de straten. De noordoost-zuidwest georiënteerde straten in de nieuwe stad waren vernoemd naar personen – mogelijk grondontwikkelaars ten tijde van de stadsstichting – terwijl de elf parallelle straten die naar het Zwin leidden stuk voor stuk naar heiligen waren vernoemd. De specifieke heiligen hadden mogelijk een bijzondere betekenis voor de naamgevers, maar meer algemeen getuigt deze naamgeving van de christelijke symboliek in het proces van een stadsstichting. Het blijft evenwel onduidelijk wie de naamgevers precies waren. Ook deze van bovenaf opgelegde straatnamen vonden niet altijd ingang bij de lokale gemeenschap. Zo werd

de Sint-Nicolaasstraat zeker vanaf 1320 aangeduid als Wollestraat, welke naam blijkbaar dichter aansloot bij de plaatselijke socio-economische context van die straat dan de voor de bewoners weinig concrete heiligennaam.⁽¹⁶⁾ Waar de naam van nieuwe steden in de (synthetiserende) literatuur rond stadsstichtingen in middeleeuws Europa nog wel enige aandacht krijgt, is dat veel minder het geval voor de microtoponiemen in die steden. Nochtans maakte de naamgeving een wezenlijk onderdeel uit van het proces van een stadsstichting en kunnen de toponiemen dienen als bron voor de context van de stichting, de motieven van de betrokkenen en de perceptie van de nieuwe stedelijke ruimte. Een uitgebreidere (comparatieve) studie van de microtoponiemen in gestichte steden kan naar mijn mening dan ook tot nieuwe inzichten leiden.

Literatuur

- BERESFORD, M. 1967: *New Towns of the Middle Ages. Town Plantation in England, Wales and Gascony*. Londen.
- BOEREFIJN, W. 2010: *The Foundation, Planning and Building of New Towns in the 13th and 14th centuries in Europe: An Architectural-Historical Research into Urban Form and its Creation*. Amsterdam (onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit van Amsterdam).
- BOEREFIJN, W. 2018: 'De creatie van nieuwe steden in de 13^e-14^e eeuw in Europa. Een inleiding'. In: *Tijdschrift voor Historische Geografie* 3, pp. 78-90.
- DE FLOU, K. 1914-1938: *Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*, XVIII dln. Brugge.
- DEPT, G.-G. 1926: 'Le mot "Clusas" dans les diplômes carolingiens'. In: *Mélanges d'histoire offerts à Henri Pirenne par ses anciens élèves et ses amis à l'occasion de sa quarantième année d'enseignement à l'université de Gand 1886-1926*. Gent, pp. 89-98.

⁽¹⁶⁾ RAG, SB, nr. 636.

- GILLIODTS-VAN SEVEREN, L. 1871: *Inventaire des archives de la ville de Bruges. Inventaire des chartes*, dl. I. Brugge.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN, L. 1874: *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Bruges. Coutume de la ville de Bruges*, dl. I. Brussel.
- GILLIODTS-VAN SEVEREN, L. 1891: *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Bruges. Coutumes des petites villes et seigneuries enclavées*, dl. III. Brussel.
- GOTTSCHALK, M. K. E. 1955: *Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen*. I: *Tot de St-Elisabethsvloed van 1404*. Assen.
- GYSELING, M. 1960: *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*. Brussel.
- GYSELING, M. & PIJNENBURG, W. 1977: *Corpus van Middelnederlandse teksten (tot en met het jaar 1300)*. Reeks I: *ambtelijke bescheiden*. 's-Gravenhage.
- HÄPKE, R. 1904/05: 'Die Entstehung von Sluis'. In: *Hansisches Geschichtsblätter* 32, pp. 63-80.
- HIGOUNET, C. 1992: 'Les noms des villes neuves'. In: IDEM, *Villes, sociétés et économies médiévales. Recueil d'articles de Charles Higounet*. Bordeaux.
- JANSSEN, H. Q. 1850: *St. Anna ter Muiden, beschouwd als plaats sedert het ontstaan der stad Mude in 1241 en als christelijke gemeente van den aanvang der XVI^{de} eeuw tot op onze dagen: eene geschiedkundige proeve*. Middelburg.
- KEMPENEERS, P., LEENDERS, K., MENNEN, V. & VAN DURME, L. 2018: *De Vlaamse waternamen. Verklarend en geïllustreerd woordenboek*. Dl. II: *De provincies West- en Oost-Vlaanderen*. Leuven – Parijs – Bristol.
- LELOUP, W. 2013: *De vorming van Sluis. Het ontstaan en de ruimtelijke ontwikkeling van een laatmiddeleeuwse Zwinstad (ca. 1250-1560)*. Leuven (onuitgegeven masterproef KU Leuven).
- LELOUP, W. 2018: 'Een stadsstichting langs het Zwin. De ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van Sluis'. In: *Tijdschrift voor Historische Geografie* 3, pp. 104-125.
- LILLEY, K. D. 2009: *City and Cosmos. The Medieval World in Urban Form*. Londen.
- MEERTENS, P. J. 1953: *Middeleeuwse en moderne straatnaamgeving*. Amsterdam.
- PIRENNE, H. 1900: *Histoire de Belgique*. I: *Des origines au commencement du XIVe siècle*. Brussel.

- PIJNENBURG, W. J. J., VAN DALEN-OSKAM, K. H., DEPUYDT, K. A. C. & SCHOONHEIM, T. H. 2001: *Vroegmiddelnederlands woordenboek. Woordenboek van het Nederlands van de dertiende eeuw in hoofdzaak op basis van het Corpus-Gysseling*. Leiden.
- RENTENAAR, R. 1998: 'Dam en dijk in nederzettingnamen'. In: *Datum et actum. Opstellen aangeboden aan Jaap Kruisheer ter gelegenheid van zijn vijftenzestigste verjaardag*. Amsterdam, pp. 357-376.
- RUTTE, R. & VANNIEUWENHUYZE, B. 2015: 'Medieval Urban Form in the Low Countries: State of Research, Comparative Perspective and Symbolic Meaning', in: A. SIMMS & H. B. CLARKE (red.), *Lords and Towns in Medieval Europe. The European Historic Towns Atlas Project*. Farnham, pp. 375-398.
- SCHÖNFELD, M. 1955: *Nederlandse waternamen*. Brussel.
- SMAIL, D. L. 1999: *Imaginary Cartographies. Possession and Identity in Late Medieval Marseille*. Londen.
- TYS, D. 2013: 'The Medieval Embankment of Coastal Flanders in Context'. In: E. Thoen e.a. (red.), *Landscapes or Seascapes? The History of the Coastal Environment in the North Sea Area Reconsidered*. Turnhout, pp. 199-239.
- VAN DALE, J. H. 1871: *Een blik op de vorming der stad Sluis en op den aanleg harer vestingwerken van 1382 tot 1587*. Middelburg.
- VAN DALE, J. H. 1875: *Naamlijst van de poorten, torens, steegers, markten, straten enz. der stad Sluis in het midden der 15^e eeuw*. Middelburg.
- VANNIEUWENHUYZE, B. 2009: 'Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertiende-zestiende eeuw)'. In: *Stadsgeschiedenis* 4, pp. 97-114.
- WARNKÖNIG, L. A. 1837: *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, dl. II.2. Tübingen.

Ward LELOUP
 Vrije Universiteit Brussel –
 Universiteit Gent